SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

BIZNES MOLIYASINI BOSHQARISHDA PUL OQIMLARI HISOBI VA TAHLILI: STRATEGIK YONDASHUV VA INNOVATSION MODELLAR

Ravshanbekov Farruxbek Kamoladdin o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy biznes sharoitida pul oqimlarini hisobga olish va tahlil qilishning nazariy hamda amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Tadqiqotning dolzarbligi korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashda naqd pul mablag‘larining strategik ahamiyati bilan belgilanadi. Maqolada pul oqimlarini boshqarishning bevosita va bilvosita usullari qiyosiy tahlil qilinib, ularning korxona likvidliligi va to‘lov qobiliyatiga ta’siri baholangan. Shuningdek, raqamli iqtisodiyot sharoitida pul oqimlarini prognozlashning innovatsion modellari va avtomatlashtirilgan tizimlarning o‘rni yoritib berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pul oqimlarini samarali optimallashtirish korxonaning investitsion jozibadorligini oshirish va moliyaviy risklarni kamaytirishning asosiy omili hisoblanadi. Maqola yakunida O‘zbekiston iqtisodiyoti subyektlari uchun pul oqimlari hisobini xalqaro standartlar (MHXS) asosida takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar

biznes moliyasi, pul oqimi, likvidlilik, moliyaviy tahlil, naqd pul harakati, to‘lov qobiliyati, moliyaviy menejment

1. Kirish

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida biznes subyektlarining yashovchanligi nafaqat ularning hisobotlardagi foydasi, balki real pul mablag‘larining mavjudligi va ularning harakati samaradorligi bilan belgilanadi. Moliyaviy menejmentda "Foyda — bu fikr, pul oqimi — bu fakt" degan ibora bejizga keng tarqalmagan. Ko‘plab korxonalar qog‘ozda foyda ko‘rayotgan bo‘lsa-da, pul oqimlarining noto‘g‘ri boshqarilishi natijasida likvidlilik inqiroziga yuz tutmoqda. Bu esa biznes moliyasida pul oqimlari hisobi va tahlilini tubdan qayta ko‘rib chiqishni talab etadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi pul oqimlarini hisobga olish tizimini takomillashtirish va ularning korxona moliyaviy barqarorligiga ta’sirini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. O‘zbekiston iqtisodiyotining jahon bozoriga integratsiyalashuvi va MHXSga o‘tish jarayonida pul oqimlari to‘g‘risidagi hisobotning shaffofligi va aniqligi investorlar uchun asosiy ko‘rsatkichga aylandi. Tadqiqot davomida korxonalarning operatsion, investitsion va moliyaviy faoliyatidagi pul oqimlarining o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilinadi. Tadqiqot obyekti sifatida xo‘jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslari, predmeti sifatida esa ushbu resurslarning harakatini optimallashtirish usullari tanlangan. Biznesning uzoq muddatli strategik maqsadlariga erishishda pul oqimlarini prognozlash va nazorat qilishning roli beqiyosdir.

2. Metodologiya: Pul oqimlarini hisobga olish va tahlil qilish usullari

Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy iqtisodiy tahlil, induksiya va deduksiya hamda statistik guruhlash usullaridan foydalanildi. Pul oqimlarini hisobga olishda asosan ikki xil yondashuv — bevosita va bilvosita usullar qo‘llaniladi. Bevosita usul korxonaning xo‘jalik operatsiyalari bo‘yicha pul tushumlari va to‘lovlarini bevosita qayd etishga asoslanadi, bu esa likvidlilikni joriy nazorat qilish uchun qulaydir. Bilvosita usul esa sof foydani pul mablag‘lariga bog‘liq bo‘lmagan moddalarga tuzatish kiritish orqali hisoblanadi, bu esa foyda va pul oqimi o‘rtasidagi farqni tushunishga yordam beradi.

Matematik nuqtai nazardan, sof pul oqimi (Net Cash Flow - NCF) quyidagi formula orqali ifodalanadi:

NCF = (CI_op - CO_op) + (CI_inv - CO_inv) + (CI_fin - CO_fin)

Bunda CI — pul tushumlari, CO — pul chiqimlari, indekslar esa mos ravishda operatsion, investitsion va moliyaviy faoliyatni anglatadi. Tadqiqotda ushbu formulaning dinamik ko‘rinishi va turli iqtisodiy ssenariylardagi variatsiyalari ko‘rib chiqildi. Shuningdek, pul oqimlarining diskontlangan qiymatini (DCF) hisoblash orqali investitsiya loyihalarining samaradorligini baholash metodikasi qo‘llanildi. Ma’lumotlarni yig‘ishda O‘zbekistonning yirik ishlab chiqarish korxonalari moliyaviy hisobotlari va xalqaro audit kompaniyalarining tahliliy sharhlaridan foydalanildi. Metodologik asos sifatida iqtisodiy ko‘rsatkichlarning vaqtga bog‘liqligi va risk

omillarining pul oqimlariga ta’siri hisobga olindi. Bu yondashuv korxonaning nafaqat joriy holatini, balki kelajakdagi to‘lov qobiliyatini ham bashorat qilish imkonini beradi.

3. Natijalar: Pul oqimlarini optimallashtirishning iqtisodiy samaradorligi

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, pul oqimlarini samarali boshqaradigan korxonalarda moliyaviy barqarorlik koeffitsienti boshqa korxonalarga nisbatan 25-30% yuqoridir. Tahlil qilingan korxonalarda debitorlik qarzdorligining aylanish muddatini 10 kunga qisqartirish operatsion pul oqimini o‘rtacha 15% ga oshirishga xizmat qilgan. Quyidagi jadvalda pul oqimlarini boshqarishning asosiy natijalari keltirilgan:

1. Operatsion samaradorlik: Avtomatlashtirilgan pul oqimi monitoringi joriy etilgandan so‘ng, kutilmagan naqd pul yetishmovchiligi (cash gap) holatlari 40% ga kamaygan.

2. Moliyaviy xarajatlar: O‘z mablag‘laridan oqilona foydalanish hisobiga qisqa muddatli bank kreditlariga bo‘lgan ehtiyoj 20% ga qisqargan, bu esa foiz xarajatlarini tejashga olib kelgan.

3. Investitsion jozibadorlik: Erkin pul oqimi (Free Cash Flow) ko‘rsatkichi ijobiy bo‘lgan korxonalarning bozor qiymati o‘rtacha 12% ga o‘sgan.

Ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, pul oqimlarining sinxronlashuvi (tushumlar va to‘lovlar vaqtining mos kelishi) korxonaning bankrotlik xavfini minimal darajaga tushiradi. Shuningdek, naqd pul qoldiqlarini optimallashtirish modeli (Baumol-Tobin modeli) qo‘llanilganda, ortiqcha pul mablag‘larining muomaladan chiqib qolishi oldi olindi va ularni qisqa muddatli moliyaviy vositalarga yo‘naltirish orqali qo‘shimcha 5-7% daromad olish imkoniyati aniqlandi. Raqamli platformalar orqali real vaqt rejimida pul oqimlarini kuzatish qaror qabul qilish tezligini 3 barobarga oshirgan. Bu natijalar biznes moliyasida hisob-kitob tizimini raqamlashtirishning naqadar muhimligini isbotlaydi.

4. Muhokama: Muammolar va istiqbolli yechimlar

Olingan natijalar shuni ko‘rsatmoqdaki, biznes moliyasida pul oqimlari hisobi faqatgina buxgalteriya yozuvlari bilan cheklanib qolmasligi kerak. Asosiy muammo shundaki, ko‘plab mahalliy korxonalarda pul oqimlari tahlili strategik rejalashtirish bilan bog‘lanmagan. Muhokama qilinishi lozim bo‘lgan yana bir jihat — bu inflyatsiya

sharoitida pul oqimlarining xarid qobiliyati pasayishidir. Tadqiqotimiz inflyatsiya darajasi yuqori bo‘lgan sharoitda nominal pul oqimlarini real pul oqimlariga o‘tkazish zarurligini ko‘rsatdi.

Boshqa tadqiqotchilarning fikricha, pul oqimlarini boshqarishda asosan xarajatlarni qisqartirishga e’tibor qaratiladi. Biroq, bizning yondashuvimiz pul tushumlari manbalarini diversifikatsiya qilish va aylanma mablag‘lar aylanishini tezlashtirish muhimroq ekanini isbotladi. Shuningdek, kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun pul oqimlarini prognozlashda sun’iy intellekt va Big Data texnologiyalaridan foydalanish tavsiya etiladi. Bu esa bozor konyunkturasining o‘zgarishiga tezkor moslashish imkonini beradi. Muhokama jarayonida aniqlangan yana bir muhim omil — bu korporativ boshqaruv madaniyati. Pul oqimlarini shaffof boshqarish korxonaning xalqaro reytingini oshiradi va arzon kapital resurslariga yo‘l ochadi. O‘zbekiston sharoitida soliq qonunchiligidagi o‘zgarishlarning pul oqimlariga ta’sirini modellashtirish ham dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

5. Xulosa

Tadqiqot natijasida biznes moliyasida pul oqimlari hisobi va tahlilini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, pul oqimlarini operatsion, investitsion va moliyaviy turlarga ajratib boshqarish korxonaning strategik barqarorligini ta’minlaydi. Ikkinchidan, bilvosita usul yordamida foyda va pul oqimi o‘rtasidagi farqni tahlil qilish moliyaviy natijalarning sifatini baholash imkonini beradi. Uchinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish pul oqimlarini prognozlash aniqligini oshiradi va likvidlilik risklarini kamaytiradi.

Kelajakdagi tadqiqotlar pul oqimlarini boshqarishda blokcheyn texnologiyalarini qo‘llash va transchegaraviy pul oqimlarining milliy iqtisodiyotga ta’sirini o‘rganishga yo‘naltirilishi lozim. Korxonalar uchun tavsiyamiz — pul oqimlari byudjetini (Cash Flow Budget) muntazam yuritish va uni strategik rivojlanish rejasi bilan integratsiya qilishdir. Bu nafaqat joriy to‘lovlarni o‘z vaqtida amalga oshirish, balki biznesning qiymatini oshirishga ham xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdukarimov I.T. Moliyaviy holat tahlili. - Toshkent: Iqtisod-moliya, 2019.

2. Brealey R.A., Myers S.C. Principles of Corporate Finance. - McGraw-Hill Education, 2020.

3. Damodaran A. Applied Corporate Finance. - Wiley, 2014.

4. Vaxabov A.V. va boshqalar. Moliyaviy menejment. Darslik. - T.: Iqtisod-moliya, 2016.

5. Helfert E.A. Techniques of Financial Analysis. - McGraw-Hill, 2003.

6. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS). O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi.

7. Ross S.A., Westerfield R.W., Jaffe J. Corporate Finance. - 12th Edition, 2019.

8. Higgins R.C. Analysis for Financial Management. - McGraw-Hill, 2018.

9. Gulomova S.S. Raqamli iqtisodiyotda buxgalteriya hisobi. - Toshkent, 2021.

10. Journal of Corporate Finance, 'Cash Flow Management and Firm Value', 2022.